

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

ХАБАРШЫ

ЖУРНАЛИСТИКА СЕРИЯСЫ

ВЕСТНИК

СЕРИЯ ЖУРНАЛИСТИКИ

BULLETIN

JOURNALISM SERIES

3(41) 2016

ISSN 1563-0242
Индекс 75869; 25869

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Журналистика сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия журналистики

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Journalism series

№3 (41)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ЖУРНАЛИСТИ-
КАНЫҢ ДАМУ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ**

Халықаралық журналистика БАҚ пен журналистер қызметінің халықаралық аспектілерін зерттеумен айналысатын журналистика тармағы. Журналистиканың аталған бөлімі халықаралық оқиғаларды, ұлттар арасындағы түрлі қақтығыстарды, шет елдерде болып жатқан жаңалықтарды тарату арқылы бүкіл әлемді бір-бірімен ақпарат таратудағы жаңа технологияларды қолдана отырып байланыстырады. Халықаралық журналистика бүгінде журналистиканың ең маңызды салаларының біріне айналған. Халықаралық журналистика саласындағы зерттеулер бүгінгі күні ақпараттық қоғам қалыптастыру және «жаңа» БАҚ-тың құрылуы (мультимедиа мен жаһандық байланыс тораптарының синтезделуі нәтижесінде туындаған БАҚ) жағдайындағы бұқаралық ақпарат құралдарының өзгеруіне жіті назар аударып отыр.

Бұқаралық ақпарат құралдары қызметінің ұлттық ерекшеліктеріне қарамастан, халықаралық журналистиканың жалпы, әлемдік даму тенденциялары бар.

Заманауи қоғамда:

1. Ақпараттың жаһандану нәтижелерін есепке алу және оны аймақтық сұраныспен байланыстыру;
2. Журналистика мен экономиканың БАҚ ұйымдары деңгейінде ғана емес, кең ауқымда өзара байланысы мен тәуелділігі;
3. Бұқаралық ақпарат құралдарын монополияландыру мен капиталды біріктірудің жаңа түрлері;
4. БАҚ-тың одан әрі дамуы мен мамандануы;
5. Соңғы онжылдықта орын алған шет елдегі тәжірибелік журналистиканың маңызды ерекшеліктері;
6. БАҚ-ты техникамен қамтамасыз етуге мемлекеттердің инновациялық саясаты мен ұлттық құндылықтарының әсері.

Халықаралық журналистиканың маңызды мәселесі ақпараттық қызметтің жаһандануы мәселесі болып отыр. Жаһандану әлем халықтарының мәдениетін өзара байланыстыра, байыта отырып, ашық типтегі қоғамға айналуына тигізіп жатқан әсері мол. Сондай-ақ, әлемнің кез келген түкпірімен бір сәтте ақпарат алмасып, бұқаралық сананы дамытуға, елдер мен халықтардың рухани даму тенденциялары байқала бастады. Бүгінде жаһандық қоғам әлемде орын алып жатқан халықаралық жағдайлардың трансұлттық БАҚ-гардан барынша толық, әрі екіжақты ақпаратты талап етеді. Бұл заманның жаңа талабы.

Ақпараттық мекемелерді құқық қорғау, экологиялық, діни қоғамдық бірлестіктер жиі сынға ала бастады.

Журнал-газеттерді жаңа түрлерінің, радио мен телевидениенің қызметінің, технологиялық, ақпараттық және байланыс процестерінің жаңа жетістіктері біздің жаңа ақпараттық қоғамға аяқ басқанымызды көрсетеді. Футурологтардың болжағанындай, ғылыми-техникалық революция бұқаралық коммуникация құралдарына әсерін тигізді.

Ақпараттық үрдістердің бүкіләлемдік деңгейге шығып, ақпарат кеңістігі пайда болды, жаңа ақпараттық технологияларды ғаламдық деңгейде пайдалану мүмкіндігі туды. Осылайша, адамзат қоғамындағы журналистиканың қызмет аясы кеңейіп, рөлі артуда. Г.В. Жирков: «XXI ғасыр – электронды мифология дәуірі болмақ». Біз оның лебін сезіне бастадық деген болатын.

Ғылым мен техника дамуы ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау мен таратуға бірқатар өзгерістер әкелді. Аталған жағдайларда бұқаралық ақпарат құралдарының дамуына әсер ететін мемлекеттің реттеушілік рөлі күшіне енеді.

Журналистика дамуының әлемдік тенденцияларын сараптау – ақпараттық жаһандануы әлемдік қауымдастықтың ақпарат тарату стратегияларын қайта қарап, жаңалауға жол ашты.

Жаһандық ақпарат пен «аймақтық ақпараттың» бірігуі БАҚ-тың қоғамдық пікір қалыптастырып, оны басқару әрекеттерін одан әрі жандандыра түсуде. «Ауқатты» және «әлсіз» мемлекеттер арасындағы шекара одан әрі алшақтап, адам бостандығына, баспасөз бен сөз еркіндігіне қауіп төндіріп отыр.

Қазіргі таңда журналистика мен экономика арасында тығыз байланыс орнап жатыр. БАҚ-тың экономикалық құрылымы өзгеруде. Жарнаманың қаржы көзі ретіндегі рөлі артып, әлемнің көптеген елдерінде мемлекет түрлі жеңілдіктер мен гранттар беру, үкіметтік жарнама арқылы БАҚ-ты қаржыландырады.

Бұқаралық ақпарат құралдарының қаржы-өндірістік топтарға енуі БАҚ-тың қаржылай тұрақты болуына септігін тигізеді. Баспаөздің дифференциациясы мен мамандануы басылымның, радио мен телеарна қызметінің әсерлілігін күшейтеді.

Шетел тәжірибелік журналистикасының өзгерістерінің ішінде, бірнеше маңызды бағытты атап көрсетуге болады: «ұлттық», тұтынушылық, зерттеу, «жаңа» журналистика және т.б. бағыттар. Бұл бағыттардың мақсаты – әр бұқаралық ақпарат құралдарының қай салада

болмасын, нақты материал жариялау. Сонымен қатар, аталмыш бағыттар заманауи журналистикаға әсерін тигізіп жатқан нарықтың талабына сәйкес келеді.

Ғылым мен техниканың дамуы заманауи бұқаралық ақпарат құралдары мен байланыс құралдарына, журналист қызметінің түрі мен әдістеріне айтарлықтай әсер етті.

Соңғы жылдары ақпараттық кеңістіктің жаһандануы аталған түрлі үрдістер орын алып кетті. Бұл құбылыс байланыс техникасы мен электрониканың жетістіктерімен тығыз байланысты. Ақпараттың тыңдармандар мен оқырмандарға, көрермендерге тез арада жете бастағандығынан, түрлі оқиғалардың куәгерлері де көбейе бастады. Мыңдаған километр қашықтықтарға қарамастан, ол куәгерлердің арасына біз де кіреміз. Бір сұрақ туындайды. Бұл құбылыс қандай әлеуметтік нәтиже береді?

Компьютерлік желілер бүкіл әлемді жаулап алып жатыр. Қазір әлемнің кез келген түкпірінен әркім өзінің таңдаған ақпарат көзінен қалаған ақпаратын ала алады. Ғылыми-техникалық прогрестің журналистикаға енуі ойламаған жетістіктерге қол жеткізді.

Халықаралық журналистиканың дағдарыстық жағдайлары. Ақпараттық кеңістіктің жаһандануына қарамастан, қауырт соғыс аяқтала салысымен халықаралық журналистика дағдарысқа ұшырады. Шет елдердегі медиа ұйымдардағы тілшілер қосынының азаюынан, БАҚ тәжірибесінде өзге елдің ақпаратын қайта жариялаудың көбеюі, телевидение мен радиоадағы, газет беттеріндегі бөлімдер мен айдарлардың қысқаруы, тіптен мүлдем жойылып кетті. Мәселен, 30 жыл бұрын АҚШ телеарналарының жаңалықтар бағдарламасында халықаралық ақпарат эфир уақытының 45% алса, XXI ғасырларда көлемі 15,5%-ға қысқарған. Көптеген елдерде халықаралық тақырыптарды қозғайтын кәсіби басылымдардың саны мүлдем азайып кеткен.

2001 жылдың 11 қыркүйегінде орын алған жағдайдан кейін баспасөздің қызығушылығы әлемдік деңгейге қайта жандана бастады. Жалпы бұл жағдай әлемдік журналистиканың назарынан тыс қалған жоқ. Ақпараттық процестердің жаһандануына қарамастан, әлемнің әр аумақтарындағы елдердің ірі БАҚ-тардың назарына ілікпей қалып жатқандығынан, әлемнің медиалық аясы тарыла бастады. Сыни сарапшылардың айтуы бойынша, бірқатар мемлекеттер әлемнің медиа картасынан жойылып кетіп жатыр. Бұл – қазіргі таңдағы БАҚ-тың күшін көрсетеді.

Заманауи халықаралық журналистиканың даму тенденцияларын дұрыс жүргізу БАҚ саласындағы ұлттық саясатты дұрыс жөнге келтіруге көмектеседі.

Халықаралық журналистиканың ХХІ ғасырдың басындағы дамуы қарама-қайшы тенденциялармен бірге келді. Біріншіден, әлемнің көптеген елдерінде мерзімді және электронды басылымдардың коммерциялануы байқалды (Д. МакКуэйлдың айтуы бойынша, нарықтық талаптар галамдық массмедиа мәдениетіне айналып бара жатыр). Ірі трансұлттық корпорацияларға тиесілі медиалық жеке меншік, медиамагнат түсініктері пайда бола бастады. Жаһандық ақпарат кеңістігі дамып келе жатыр. Ал екіншіден, ақпараттық кеңістікте қоғамдық белсенділік, БАҚ-ты сынға алу мен мониторинг құрайтын азаматтық мекемелердің қызметі даму үстінде. Сол арқылы халықаралық қоғамдық бұқаралық ақпарат құралдарын дамыту мәселесі – бүгінде халықаралық журналистиканың алдында тұрған үлкен міндет.

Журналистиканың коммерциялануы. Коммерциялану дегеніміз – ақпараттық нарық факторларының әсерінен туындайтын медиалық кеңістіктің құрылымдық және мазмұндық ерекшеліктері. Журналистикада баспасөз нақты бір нарыққа қызмет етеді деген түсінік қалыптасқан. Алайда, журналистиканың өзге модельдерін алға тартушылар, журналистер өз үндеулерін белгілі бір азаматтарға, қоғамдық пікірге немесе оқырманға арнайы бағыттайды деген ойда.

Нарық заманында газет пен журналдардың басылуы, көрсетілім қызметі ақпараттық индустрияның ажырамас бөлігіне айналып бара жатыр. Бүгінгі халықаралық журналистика ақпараттық индустрияның қойылатын талаптарына, менеджмент пен маркетингтің стандарттарына толық сай келеді. Шетелдік журналистерге арналған американдық орталықтардың бірінде: «Американдық жаңалықтар индустриясы кәсін болып табылады», – деген. «Үлкен Еуропада» бұқаралық ақпарат құралдарын «медиаиндустрия», ал журналистің туындысын «медиаөнім», – деп, оны тауар өнімі ретінде қарастырады. Сәйкесінше, журналистер мен БАҚ-ты ақпарат нарығына тауар мен қызмет ұсынушылар.

Журналистиканың қарқынды коммерциялануы мен массмедиаға мемлекет тарапынан

бақылау азайғандықтан, БАҚ пен журналистердің қызметін нарықтық механизм арқылы экономикалық жолмен реттеу қажеттілігі туды. Нарықтың қысымы бұқаралық ақпарат құралдары мен журналистерге: «бәсекелестік ортасында олар маркетинг ережелеріне сай қызмет етіп, коммерциялық табысқа жету немесе нарықта өз ережелерін орнату керек», – деп, «ойын тәртібін» түсіндірін, басымдылықтарды анықтап берді.

Нарықтық ортаның көш басына қатаң бәсекелестігіне барынша ауқымды аудиторияның назарын өзіне аударта алған, басылымдар мен жарнамадан түсетін қаражаттың өлшемін анықтап беретін, жалпы айтқанда, коммерциялық табыстың кілті болатындай жоғары рейтингке қол жеткізгендер ғана қол жеткізе алады.

Журналистер мен редакторлар көрсеткіш мәселесімен бас қатырып жүргенде, нарық талаптары күшіне еніп кетеді. Осы орайда екіжақты жағдай орын алып тұр. Әрдайым жоғары көрсеткішке ұмтылып, нарықты барынша жаулап алуға ұмтылыс көлеңкелі цензураға әкеліп соқтырады. Журналистер кең ауқымды аудиторияның назарына ілікпей қалады деген оймен күрделі, қарама-қайшы, шын мәнінде маңызды мәселелерді жарияламайтын болады. Бұл жүйе аудиторияның журналистен күткен тақырыптарын, сұранысын толықтай қанағаттандыра алмайтыны сөзсіз.

Мақалада халықаралық журналистиканың даму тенденциялары қарастырылған. Журналистиканың жаһандануы, халықаралық журналистиканың дағдарыстық жағдайлары, журналистиканың коммерциялануы сияқты әрекеттерден журналистиканың қалпы өзгерін жатыр. Дәстүрлі журналистика жанаруда. Бұқаралық коммуникацияның тарихи және заманауи дамуы қаншалықты күрделі әрі қарама-қайшы болып көрінгенімен, журналистиканың заманауи өркеніеттің дамуына тигізген үлесі өте жоғары. Бүгінгі қоғам бұқаралық ақпарат құралдарынсыз қызмет ете алмайтын медиаланған әлеуметке айналды. Журналистика адамзат тағдырына әсер ете бастағандықтан, халықаралық журналистиканың болашақ дамуы адамгершілік, демократияға қағидаларына сай дамып, әлем жұртшылығының мәдени алуан түрлілігі сақталып, өзара сыйласымға сай құрылуы керек.

Әдебиеттер

- 1 Уикипедия: https://kk.wikipedia.org/wiki/halykaralyk_zhurnalistika
- 2 Михайлов С. Современные тенденции развития журналистики <http://evartist.narod.ru/text3/94.htm>
- 3 Халықаралық журналистика тәжірибесі <https://gov.kz/.../xalyqaralyq-zhurnalistika-tazhibesi.html>
- 4 Алматыда журналистика мәселелеріне байланысты жыл сайынғы кездесу өтті https://kaztv.old3.kaztrk.kz/.../page_78282_almatyda-zhurnalistika

Referenses

- 1 Uikipediya: https://kk.wikipedia.org/wiki/halykaralyk_zhurnalistika
- 2 S. Mikhailov. Modern trends in journalism <http://evartist.narod.ru/text3/94.htm>
- 3 Halyqaralyq journalism tazhibesi <https://gov.kz/.../xalyqaralyq-zhurnalistika-tazhibesi.html>
- 4 Almatyda journalism maselelerine baylanysty zhyl sayyngy Kezdesu otti https://kaztv.old3.kaztrk.kz/.../page_78282_almatyda-zhurnal